

ČESKONĚMECKÁ SOCIÁLNĚDEMOKRATICKÁ LEVICE MEZI LETY 1918–1921

JAKUB VRBA

Úvod

„Dá se jít až příliš daleko správným směrem, což je, zdá se, často případ Karla Kreibicha. Jeho nový článek v Čechoslováku je podle mého názoru opakem k jeho postoji v roce 1918, kdy chtěl stavět na Ještědu kanóny, aby zabránil Čechům obsadit Liberec. Pokud tímto směrem jdete na sto procent, je to pěkné, pokud na sto deset, je to škodlivé a směšné.“¹ Takto kritizoval ve svém dopise Paulu Reimannovi českoněmecký komunistický spisovatel Franz Carl Weiskopf v roce 1944 příliš protiněmeckou politiku jediného Němce ve Státní radě a dalšího prominentního člena KSČ Karla Kreibicha.² Ten byl již před první světovou válkou jedním z čelních představitelů levice uvnitř německé sociální demokracie v Českých zemích, jejíž centrum bylo v Liberci. Ta si v prvních letech po válce prošla poměrně komplikovaným vývojem, kdy v roce 1918 nejprve spolu s *buržoazními* stranami plně podporovala vznik provincie Deutschböhmen, Německé Čechy, a odmítala její připojení k Československu, aby již v březnu 1921 založila Německé oddělení Komunistické strany Československa (KSČ). Následně na podzim tohoto roku proběhlo sloučení s její o dva měsíce mladší českou sestrou a vznik komunistické strany byl v Československu završen.

Tento příspěvek se nebude přímo zabývat osobností Karla Kreibicha, jeho výroků, kterým se o dvacet let později Weiskopf tak podívoval, ale dobře charakterizovaly postoj celé stranické frakce, o kterou nám právě půjde, a bude tak i jedním z hlavních aktérů tohoto textu. Za pomocí analýzy dobového tisku a brožur v něm budeme sledovat argumentaci německé sociálnědemokratické levice a v úvahu přitom bude brát dřívější a následný vývoj. Je zřejmé, že budeme analyzovat, řečeno spolu s Achimem Landwehrem, pouze některé z *fragmentů*³ tehdejšího diskurzu,

1 Dopis F. C. Weiskopfa P. Reimannovi z 24. 4. 1944, Národní archiv, fond Pavel Reiman, kart. 1.

2 K osudům Karla Kreibicha viz blíže Sommer, Vítězslav: Kreibich, Karel. In: Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ v letech 1921–1989. Praha 2019, s. 664.

3 V tomto ohledu se text inspiroje přístupem Christiane Brenner v knize „Mezi východem a zápa-

přesto se pokusíme zaměřit na to, jaké symbolické místo zaujímaly v předložených textech nacionální a internacionální motivy, a na závěr pokusíme vytyčit i některé hypotézy, který rámec této stati překračují.

Nesmíme také opomenout, že tento článek má to štěstí, že se může opřít o kvalitní dřívější studie. Zde je třeba v první řadě třeba zmínit práce Zdeňka Kárníka z 60. let, zejména studie „Za československou republiku rad“⁴ a „První pokusy o založení komunistické strany v Čechách“.⁵ V obou textech se zaobírá cestou českých i německých socialistů k založení komunistické strany, a jakkoli samozřejmě oba texty v některých ohledech dobově podmíněny, nabízí cenný vhled do dané problematiky, založený na rozsáhlém studiu pramenů. Z novějších studií pak má tématu tohoto textu nejbližše Michal Pullmann v svém textu „Sociální demokracie a hospodářský nacionalismus. Národní identifikace na německé levici v Čechách kolem roku 1918.“ Pullmann v textu analyzuje roli, jakou měly nacionální symboly v tisku levice německé sociální demokracie v prvních měsících po konci války. Jak uvidíme dále, Pullmann ukazuje, že tyto symboly byly výraznou, ne však neměnnou „vrstvou identity“ německých sociálních demokratů.⁶

Liberecká levice do konce první světové války

Ačkoli první organizovaná dělnická organizace na českém území vznikla v Aši již v roce 1863, za „kolébku rakouské sociální demokracie“⁷ se považovali liberečtí, jak ji ostatně nazval Josef Strasser, jeden z jejích představitelů a následně i jeden ze zakladatelů Komunistické strany Rakouska. V Liberci se ostatně konal i první zemský sněm německé sociální demokracie v roce 1876.⁸ Je tak logické, že se i zde odrážely spory, které hýbaly nejen celým rakouským, ale i německým sociálně-demokratickým hnutím. První z nich se týkal otázky taktiky, jak prosazovat zájmy dělnické třídy ve vztahu ke státu. Spor mezi umírněnými a radikály z 80. let 19. sto-

dem“, viz Brenner, Christiane: *Mezi východem a západem*. Praha 2015, s. 15n.

4 Kárník, Zdeněk: *Za československou republiku rad*. Praha 1963.

5 Kárník, Zdeněk: *První pokusy o založení komunistické strany v Čechách*. Praha 1966.

6 Pullmann, Michal: *Sociální demokracie a hospodářský nacionalismus*. In: Hájek, Jan – Jančík, Drahomír – Kubů, Eduard: *O hospodářskou národní državu. Úvahy a stati o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích*. Praha 2009, s. 130.

7 Původně Reichenberg. *Der Kampf*, 1. 9. 1909, dostupné online: https://www.marxists.org/deutsch/archiv/strasser/1909/xx/reichenberg.htm?fbclid=IwAR2k4_cgtxktqjhR-oWaDP_LEimHIy-BQvoUKAAa2YsmBhxmlLFSzqdg_r_o [19. 1. 2021].

8 Přehledně k dějinám českoněmeckého socialistického hnutí viz například příslušná kapitola z knihy Klause Satory, přímo k dějinám severočeského dělnického hnutí pak kniha Jiřího Kořalky: *Sator, Klaus: Anpassung ohne Erfolg. Die sudetendeutsche Arbeiterbewegung und der Aufstieg Hitlers und Henleins 1930–1938*. Darmstadt 1996, s. 34n a Kořalka, Jiří: *Severočeští socialisté v čele dělnického hnutí českých a rakouských zemí*. Liberec 1963.

letí pak v mnoha podobách pokračoval i později spory reformistů (ať již marxistického založení nebo ne) s marxisty revolučními. Jakkoli vedení strany od Hainfeldského programu zastávalo umírněné pozice, mnozí představitelé libereckého hnutí, jistě však ne všichni a často také ne většina, pozice radikální. Velkou ikonou tohoto proudu se stal Josef Schiller, přezdívaný Schiller-Seff, který byl na Neudorfelském sjezdu zástupcem předsedajícího, v 80. letech byl pak jako představitel radikálního křídla mnohokrát vězněn, přičemž se nakonec pro neshody s centristickým vedením kraje rozhodl emigrovat do Spojených států, kde také později zemřel. Na Schillera na přelomu 19. a 20. století v Liberci navazují kupříkladu Anton Behr, Alois Neurath či již zmiňovaní Josef Strasser a Karl Kreibich, což dokládá návštěva Karla Liebknechta v Liberci jen krátce před vypuknutím války.⁹

V multietnickém Rakousko-Uhersku se pak naprosto zásadním problémem stala otázka národností. Oficiální přístup strany byl ztělesněný zejména v Brněnském programu z roku 1897, který vycházel z myšlenky nutnosti kulturní autonomie jednotlivých národností říše tak, aby bylo možné řešit politické problémy na bázi třídní. V rámci této myšlenky byla na národnostní bázi federalizována celá strana, která měla svoji rakousko-německou, českou, polskou a slovinskou složku. Pro české sociální demokraty to mimo jiné znamenalo negaci státoprávní politiky. Tato strategie se však ukázala jako neúspěšná a celorakouská sociální demokracie se nakonec krátce před první světovou válkou rozpadla na jednotlivé národní strany.

Z tohoto pohledu národ vyhrál nad třídou. Jak dobře ukazuje ve své práci Jakub Beneš, zatímco symbolem zapojení českého dělnictva do národa (a tím i jeho proměny) se stal Jan Hus, u českoněmeckých dělníků to byla především německá vysoká (a z jejich pohledu pokroková) kultura. Velkého ohlasu se dočkaly například Schillerovy slavnosti.¹⁰ Českoněmecké dělnictvo se tak vždy pohybovalo mezi třídní loajalitou, zemským vědomím, rakušanstvím, ale i velkoněmectvím. Ve vztahu k národnostní otázce pak vedle hlavního proudu, který stál za tezemi, které byly obsaženy v Brněnském programu, můžeme identifikovat i křídlo nacionální, reprezentované například poslancem říšské rady Engelbertem Pernerstorferem, ale i směr více internacionální. Jeho zástupce můžeme najít právě mezi takzvanou libereckou levicí,¹¹ která ostatně mohla vzpomínat i na společné česko-německé manifestace ze 70. let 19. století.¹² Proces, který vyvrcholil rozpadem celorakouské

9 Na ní Kneschke vzpomínal jako na formativní zážitek, Kreibich přímo mluvil, viz Vydra, František: Karel Kneschke. Antifašista a revolucionář. Ústí nad Labem 1979, s. 29n.

10 Přímo k Schillerovým slavnostem viz Beneš, Jakub: *Workers and Nationalism: Czech and German Social Democracy in Habsburg Austria, 1890–1918*. Oxford University Press 2016, s. 151nn.

11 Pullmann, M.: *Sociální demokracie a hospodářský nacionalismus*, s. 131.

12 Beneš, J.: *Workers and Nationalism*, s. 65.

sociální demokracie, tak nebyl ani mechanický, ani samozřejmý a z pohledu některých dobových aktérů zřejmě nebyl ani nevratný. I před první světovou válkou nalezneme nejen příklady nacionální radikalizace i spolupráce – společné manifestace, a již za války i oslavy mistra Jana Husa.¹³ Ostatně článek, který právě jeho osudy připomínal, napsal, jak uvidíme dále, Karl Kreibich.

V životopisech mnohých tehdejších politiků výrazně ovlivnila válečná zkušenost, kterou si z libereckých prošli například Karl Kneschke,¹⁴ Karl Kreibich¹⁵ nebo Alois Neurath.¹⁶ Jak ve své práci zároveň přesvědčivě dokládá Rudolf Kučera, dělnická třída se během první světové války dezintegrovala a rekonstituovala. Podmínky válečné ekonomiky zároveň vedly k tomu, že zejména v posledních letech války se měnila její podoba a narůstala její radikalita. Její součástí se nově stále více stávaly ženy, díky čemuž se stala početnější. V posledním válečném roce také dochází k rozpadu loajality vůči státu a dalšímu nárůstu třídních a národnostních rozporů. „Dělnická kultura a dělnické sebeumístění v rámci okolního světa nepřipomínaly na počátku roku 1919 stav z podzimu 1914 takřka v ničem,“ shrnuje Kučera.¹⁷

V návaznosti na tento vývoj si bouřlivým obdobím zejména v posledních fázích války prošla i rakousko-německá sociální demokracie, strana, která značnou část dělnictva politicky reprezentovala. Její osudy byly přitom v mnohém podobné její říšskoněmecké sestře. Zatímco střed a pravice podporovala vcelku loajálně vládu, levice, i ta liberecká, začala pomalu sympatizovat s Zimmerwaldským hnutím a toužit po míru a reformě státu či přímo, později již pod vlivem událostí v Rusku, po revoluci. Byl to právě zástupce sociálně demokratické levice, Friedrich Adler, který zastřelil ministerského předsedu von Stürgkha. Byla to ale také levice, zastoupená posléze zejména Ottou Bauerem, která se pokusila rakouský stát na poslední chvíli zachránit a navrhla v lednu 1918 jeho reformu. Ta by znamenala proměnu země na federaci národních států, jejichž hranice by však byly vedeny etnicky, ne historicky. Tento návrh byl však na české straně podpořen jen centralisty v čele s Josefem Cingerem, většina českých sociálních demokratů se spojila s českou nacionální pravíci a požadovala samostatný stát, založený na národním sebeurčení. Jakkoli tato skutečnost byla na německé levici tvrdě kritizována, nakonec ta učinila to samé a, s výmluvou na postup českých *soudruhů*, požadovala sebeurčení německého národa a připojení k Německu. V závěru války tak obě

13 Ibid, s. 171.

14 Kreibich, Karel: Těsný domov – širý svět. Liberec 1968, s. 228.

15 Vydra, F.: Karel Kneschke. s. 39.

16 Vyhliďal, Milan: Neurath, Alois. In: Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ v letech 1921–1989. Praha 2019, s. 112.

17 Kučera, Rudolf: Život na příděl. Praha 2013, s. 160.

sociální demokracie spolupracovaly primárně s nacionálními proudy české i rakouskoněmecké politiky.¹⁸

Bude se bránit Ještěd a Javorník?

První poválečné roky se zejména na území střední a východní Evropy vyznačovaly velkou mírou nestability, protesty, násilím, válkami i revolucemi. Zatímco na území bývalého Ruského impéria probíhala občanská válka, v Maďarsku komunistická republika rad vedla válku s okolními státy, na území Německa musela nově vyhlášená republika čelit ohrožení v podobě několika pokusů o revoluci ze strany levého i pravého okraje politického spektra. V tomto kontextu bylo toto období sice v nově založeném Československu o poznání klidnější, přesto se vyznačovalo větší mírou nestability než následující léta. V sociální oblasti je třeba zmínit zejména v německých oblastech vysokou míru nezaměstnanosti,¹⁹ intenzita stávek i masovost se oproti konci války v roce 1920 dokonce zvýšila²⁰ a brzy se ukázalo, že nová republika nenaplňovala představy těch radikálnějších ze zástupců dělnického hnutí. Zároveň, jak dobře poukazuje Zdeněk Kárník,²¹ na území nového státu neprobíhala jedna revoluce. Vedle těch úspěšných, české a slovenské, zde byly ještě dva další, neúspěšné, pokusy o revoluci: jednak maďarsko-sovětská na Slovensku, jednak německá, tedy založení několika provincií v čele s Německými Čechy se sídlem v Liberci a odmítnutí jejich představitelů připojení k nově vzniklému Československu.

Ve zmíněném Liberci se ustanovila nová vláda již 29. října 1918. Chápala se jako podřízená té vídeňské a požadovala právo na sebeurčení rakouských Němců, které mělo vést až k přičlenění jejich území k Německu. V jejím čele přitom stál nejprve radikálně nacionální politik Raphael Pracher a následně, poté, co se stal Pracher ministrem ve Vídni, od 5. listopadu nacionálně liberální Rudolf Lodgmann von Auen. Jeho zástupcem byl zemský předseda německé sociální demokracie Josef Seliger a českoněmečtí sociální demokraté tak následovali své vídeňské vedení, pogratulovali českému národu ke svému státu, požadovali však totéž i pro české Němce. Pokusy české sociální demokracie, aby její německá sestra nový stát uznala, skončily neúspěchem.²²

18 Kárník, Zdeněk: *Habsburk, Masaryk či Šmeral*. Praha 1996, zejména V. a VI. kapitola.

19 Rákosník, Jakub: *Odvracená tvář meziválečné prosperity: nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938*. Praha 2008, s. 114.

20 Heumos, Peter: „Kartoffeln oder gibt es Revolution“ Hungerkrawalle, Streiks und Massenproteste in den böhmischen Ländern 1914–1918. In: *Moving the Social: Journal of Social History and the History of Social Movements* 23, s. 163.

21 Kárník, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918–1838)*, Díl první. Praha 2000, s. 48.

22 *Ibid.* s. 41.

Hektické měsíce po konci války v severočeském pohraničí i náladu uvnitř seвероčeské sociální demokracie, dobře ilustruje známý projev Karla Kreibicha, na který, jak jsme viděli v úvodu článku, o dvacet let později F. C. Weiskopf odkazoval. Pronesl ho na krajské konferenci sociální demokracie začátkem prosince 1918, kdy se očekávalo obsazení Liberce československými vojsky. „V den, kdy vstoupí československé jednotky do našeho obvodu, nesmí se ve městě i jeho okolí pracovat v žádné továrně či dílně, žádný obchod nesmí být otevřený, žádná tramvaj a žádný povoz nesmí jezdit, železnice nesmí vyjet a dveře každého domu musí zůstat zavřené. Češi musí vtáhnout do mrtvého, vyhynulého města. Vynaložíme veškeré úsilí, abychom naše spravedlivé právo na sebeurčení ubránili. Vše vyzkoušíme, abychom tak učinili bez užití násilí a krveprolití,“ uvedl tehdy Kreibich. Možnost násilí však v „nejkrajnějším případě“ připustil. „Když jsme přetrpěli tři roky tam venku na frontě, na zasněžených kopcích Tyrolska, v Karpatech či na Piavě pro nic, tak to přetrpíme také na Ještědu a na Javorníku,“ přičemž jeho věty byly podle Vorwärts přivítány s bouřlivým potleskem.²³

V podobném duchu se nesly i další texty ze sociálně demokratického tisku. Za původce násilí byly označovány československé jednotky a nový režim popisován jako silně autoritářský. „Politika brutálního násilí, se kterým český imperialismus vehnal naše Německé Čechy do svého státu militarismu a cenzury, si vyžádal první oběti,“ psal Vorwärts poté, co bylo při obsazování německojazyčných území zabito několik desítek lidí.²⁴ Co bylo také typické, a přitom paradoxně mohlo konvenovat i s představami mnoha česky mluvících obyvatel nově utvořeného státu, stát a jeho instituce byl vnímán jako etnický český. Dočetli jsme se tak o *české soldatesce, českém parlamentu či české policii*.

Vyhrocená rétorika pak vyvrcholila začátkem března 1919, kdy se konaly v německojazyčných oblastech nově ustanoveného státu rozsáhlé demonstrace při příležitosti prvního zasedání sněmu Německého Rakouska, do kterého bylo českým a moravským Němcům zakázáno volit. Protesty, ke kterým vyzvala právě sociální demokracie a připojily se, pod záštitou nacionálních symbolů, i pravicové strany, nakonec skončily krveprolitím. Po střelbě československých jednotek zemřelo v několika severočeských městech dohromady téměř 60 lidí a přibližně 200 jich bylo zraněno. Sociálnědemokratický tisk dával najevo, že tyto události na etnické i třídní rovině prohloubily nedůvěru k novému státu: „Česká republika a její přesvědčení horliví obránci na sebe uvalili těžkou krvavou vinu a německé třídní uvědomělé dělnictvo v německých a Čechy násilně obsazených územích to této 'republice' a jejím vládcům nikde nezapomene,“ psalo po střelbě ve Vorwärts.²⁵

23 Gegen die Vergewaltigung Deutschböhmens, Vorwärts, 7. 12. 1918.

24 Die ersten Toten. Vorwärts, 30. 11. 1918.

25 Deutschböhmens Märzgefallene. Vorwärts, 6. 3. 1919.

Michal Pullmann však při své analýze prvních poválečných měsíců ukazuje, že radikálně nacionální rétorika se mísila s přetištěním textů Rosy Luxemburg nebo Karla Liebknechta, výzvami k třídní solidaritě, demokratizaci státu či sociálními požadavky. Již v říjnu 1918 tvrdil úvodní článek ve *Vorwärts* celkem jasně: „Náš společný cíl je jedním slovem: komunismus“ a jakkoli se prý s ruskými bolševiky rozcházeli ve zvolené taktice, považovali za nutné je bránit a zdůrazňovali, že jejich konečným cílem není ani demokratická republika, ale „socialistická republika.“²⁶ Jak shrnul Pullmann, „programově internacionální a vyostřeně nacionalistické motivy se vzájemně prostupovaly, aniž by byl tento vnitřní rozpor, zdá se, pisatelům a čtenářům zjevný.“²⁷

Tyto rozpory se dobře ukazují ještě na konci jara 1919. Zapojení sociální demokracie do československých obecních voleb v červnu je možné považovat za jistý přelom v přístupu strany ke státu, je však třeba zdůraznit, že rétoricky zůstala, až na radikální výzvy k násilné obraně práva na sebeurčení, na podobných pozicích jako v předchozích měsících. To dobře ilustruje brožura *Wir und Deutschböhmen, My a Německé Čechy*, vydaná v libereckém Rungeho nakladatelství, kde se vydávaly i krajské stranické noviny a které se po březnu 1921 stalo centrem německojazyčného komunistického tisku v Československu. Místní organizace sociální demokracie zde vysvětluje, proč se strana rozhodla do voleb zapojit, a zároveň i rekapituluje a zdůvodňuje svůj dosavadní přístup. Své postoje přitom prezentovala jako logické vyústění její politiky, přičemž odkazovala nejen na předválečnou národnostní politiku strany, ale i na její konec na sklonku první světové války: „Poté, co po vojenském zhroutilí dohody nebylo myslitelné řešení národnostní otázky ve smyslu Brněnského programu, zasadila se sociální demokracie za plné sebeurčení národů,“ uvádí se v textu. Podle ní tak požadavek na sebeurčení českých Němců není nacionalistický, právě naopak. „Požadovali jsme toto právo pro Čechy, Poláky a Jihoslovany z důvodů mezinárodního třídního boje za právo na sebeurčení Irů a dalších národů. Je zřejmé, že naprosto stejných důvodů a se stejnou energií se budeme zasazovat za stejné právo Němců, že tento boj nevzdáme, dokud vítězství nebude naše,“ tvrdili liberečtí sociální demokraté.²⁸

S podobnou logikou vysvětlují i svoji spolupráci v rámci provincie Německé Čechy s místní pravici. Naprosto v logice argumentace levice rakouské sociální demokracii ji vnímají jako předpoklad třídního boje na (velko)německém poli a můžeme se dočíst, že „jakmile bude o sebeurčení národů konečně rozhodnut, opět budeme moci vést bezohledný třídní boj.“ Právě to je pak důkaz internacio-

26 Das Schreckgespenst des Bolschewismus. *Vorwärts*, 24. 11. 1918.

27 Pullmann, M.: Sociální demokracie a hospodářský nacionalismus, s. 132.

28 *Wir und Deutschböhmen: Ein Wort zu den Gemeindevahlen*. Reichenberg 1919, s. 9n.

nalismu libereckých: „Naše volání po sebeurčení německého národa odpovídá ne nacionálnímu, ale internacionálnímu principu. Třídně uvědomělé dělnictvo má především zájem na tom, aby žádný národ netrpěl pod cizí nadvládou. Národní svoboda všech národů je důležitým předpokladem pro spolupráci a bojovou schopnost mezinárodního proletariátu.“²⁹ Tento motiv se dále objevuje i při reflexi samotných válečných událostí. „Nakolik se dá odpovědnost za čtyři roky trvající krveprolití přisoudit konkrétním osobnostem a národům, natolik se dá také bez přehánění obvinít za otrávení atmosféry světové politiky v roce 1914 především německá buržoazie, němečtí velkostatkáři z Rakouska a uherská oligarchie,“ psalo se v brožuře. Právě vyšší třídy prý přispěly „všemi prostředky k nesnášenlivosti mezi národy a znemožnili porozumění mezi státy.“³⁰

Na starší spory pak navazuje i pohled na československé sociální demokraty, které ti českoněmečtí nazývají *separatisty*, neboť opustili celorakouskou sociální demokracii. Vyčítají jí nejen nedostatek empatie vůči situaci v pohraničí („Ve stranickém tisku separatistů nenajdeme žádnou zmínku o násilných činech, které vláda vede proti právu na shromažďování a spolkovému právu, proti místnímu tisku i proti nezákladnějším osobním svobodám občanů.“), ale především absenci internacionálně-třídních základů jejich politiky. Čeští sociální demokraté podle nich „mluví o historických hranicích státu a tím i potvrzují, že jim chybí jakékoli pochopení pro historickou úlohu mezinárodního třídně-uvědomělého proletariátu.“ Zdůrazňovali nicméně, že jejich politika nebyla namířena proti českému proletariátu v severních Čechách. Místní čeští dělníci se prý musejí přidat na jejich stranu, neboť „od obsazení našeho území mohou (...) zažívat názornou lekci, kterou si neuměli představit. Každý den viděli, že se orgány české republiky na obsazeném území chovají mnohem zlovolněji, reakčně a ve všech ohledech hloupěji jak dříve rakouské úřady.“ Prý jen ti, „u který se vůbec nevyvinulo třídní vědomí (...), budou volit separatistickou kandidátku,“ zbytek německou sociální demokracii.³¹

Sblížení proletariátu obou národů?

V průběhu roku 1919 se však mezi sociálně demokratickou levicí začíná situace měnit. Začaly se navazovat kontakty jak se zástupci nově vzniklé Komunistické internacionály, na konci roku navštívil Liberec maďarský komunista Julius Alpari,³² a zároveň se zintenzivňují i vztahy s představiteli české levice. Kontakty

29 Ibid, s. 6.

30 Ibid, s. 8

31 Ibid, s. 14,

32 Kreibich, K.: Těsný domov – širý svět, s. 271.

byly navázány například se skupinou kolem Heleny Malířové a S. K. Neumanna,³³ v německém levicovém tisku se začala blíže sledovat situace na Kladně a nakonec i mezi vedením marxisticky orientované levice uvnitř Československé sociální demokracie.³⁴ Impulsy přicházely i z německého prostředí, v Čechách se jednak několik menších a radikálnějších skupin v Mimoni či Děčíně pokusilo založit komunistické hnutí již v roce 1919 s odkazem na dění v Německu,³⁵ situace v této zemi byla také, jak jsme již viděli, bedlivě sledována i v libereckém tisku. Podpora levice se nejspíše začala zvyšovat i uvnitř strany, vedle zmíněných Kreibicha, Kneschkeho a Neuratha se jako jeden z jejich představitelů začal profilovat také tehdejší starosta Smržovky a budoucí poslanec československého parlamentu Gustav Beuer.³⁶

V libereckém tisku silně rezonovala smrt Karla Liebknechta, který, jak již bylo zmíněno, Liberec před válkou navštívil, a Rosy Luxemburgové, jejíž články v místním tisku dříve objevovaly. Oba byli zabiti, jak se zjistilo později, paramilitárními jednotkami Freikorpsu, zřejmě s vědomím sociálně demokratického ministra Gustava Noska. „Strašlivá a děsivá zpráva přišla z Berlína,“ psalo se na titulní stránce listu Vorwärts hned 17. ledna, „Karl Liebknecht a Rosa Luxemburg byli zavražděni. Ať si každý myslí o politice, kterou poslední týdny sledovali, o boji, na jehož čele stáli, cokoli, jedno je jisté: mezinárodní revoluční proletariát ztratil dva ze svých nejdůležitějších průkopníků, kteří v osvobozeneckém boji pracujícího lidstva získali nehynoucí zásluhy.“³⁷ Na jejich osudy, na to, že byli „lesk a bohatství, svědomí a jistota, naděje a naplnění, duch i čin všech utlačovaných na zemi,“³⁸ se pak nezapomnělo ani o rok později. Již v prvních letech po jejich smrti se tak začal i na Liberecku utvářet martyrský příběh, s jehož pomocí se také komunisté mohli později vymezit vůči sociální demokracii a symbolicky integrovat své hnutí.

Ačkoli vůle po připojení ke komunistickému hnutí začínala být postupně zřejmá, zůstávala levice prakticky až do založení komunistické strany součástí sociální demokracie. Tento stav je dobře patrný z ročenky hnutí na rok 1921, která byla vydána pod názvem Vorwärts v průběhu roku předcházejícího. Ta představovala jakousi celoroční příručku příznivců strany a obsahovala nejen podrobný rozpis

33 Ibid, s. 268.

34 Kárník, Z.: Za československou republiku rad, s. 196.

35 Kárník, Z.: První pokusy o založení komunistické strany v Čechách. Praha 1966, s. 43.

36 Anev, Petr – Vyhlídal, Milan: Gustav Beuer. In: Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ v letech 1921–1989. Praha 2019, s. 165n.

37 Karl Liebknecht bei einem Fluchtversuch erschossen. Rosa Luxemburg vom Ordnungspöbel gelyncht. Vorwärts, 17. ledna 1919.

38 Karl Liebknecht. Vorwärts 18. leden 1920.

jednotlivých měsíců, kdy byl každý z nich uveden citátem, seznamem památných dnů a doporučenou literaturou na dané období, ale i necelých sto stran souvislého textu. Ten čtenářům a čtenářkám nejen rekapituloval politický vývoj posledních let, představoval postoje strany, ale obsahoval i kratší či delší citace literárních děl či vtipů. Na jedné stránce zde můžeme nalézt citace Komunistického manifestu i projev předsedy a představitele stranické pravice Josefa Seligera, dále pak úryvek ze sociálnědemokratického programu z roku 1901, případně i národnostní program levice z ledna 1918.³⁹ Velká pozornost je věnována odkazu Liebknechta a Luxemburgové, které podle textu zabily *Noskovy gardy*, čímž byli jasně obviněni představitelé pravice německé sociální demokracie.⁴⁰ Jedna kratší kapitola pak shrnuje právo českých Němců na sebeurčení, zároveň však je patrný větší důraz na budování vztahů českého a německého dělnictvem, mezi památnými dny tak například nalezneme i dva, konkrétně výročí bitvy u Domažlic a dobytí Prahy,⁴¹ připomínající husitské hnutí a v literární příloze vedle velikánů německé literatury, jako byl Schiller nebo Goethe, i třeba překlad básně Otokara Březiny nebo vzpomínky německo-českého dělníka Václava Holka.⁴²

Odklon od nacionálních symbolů, ale i postupný příklon ke komunismu, lze sledovat také na brožuře Tabor od Karla Kreibicha. Je tvořena dvěma články Kreibicha z Vorwärts, jedním z roku 1915, druhý byl na pokračování vydaný těsně před parlamentními volbami na jaře roku 1920.⁴³ Její hlavní cíl měl být, slovy autora, „přiblížit německým dělníkům Československé republiky nejdůležitější úsek dějin českého lidu a přispět tak ke sblížení proletariátu obou národů.“ Pamflet však měl nejen za cíl podpořit toto *sblížení* a ukázat, že o něj šlo autorům již na začátku první světové války. Jeho roli podtrhuje skutečnost, že právě v něm byl vydán i takzvaný Liberecký manifest z května 1920, jehož nejdůležitějším bodem byl požadavek liberecké levice po vstupu do Komunistické internacionály, což dříve její zástupci odmítali.⁴⁴

Sympatie k Sovětskému Rusku i stále větší důraz na spolupráci názorově blízkých složek českého a německého socialistického hnutí, dobře ilustrují výzvy k demonstracím na jeho podporu. Například na česko-německém táboře lidu, který se konal 19. srpna 1920, vystoupil nejen Karel Kreibich, ale i Josef Haken

39 Vorwärts. Jahrbuch für die Arbeitende Bevölkerung 1921. Reichenberg 1920, s. 24.

40 Ibid, s. 61n.

41 Ibid., s. 4nn.

42 Ibid, s. 94 a 95.

43 Uvnitř sociálnědemokratické krajské organizace začínají také pracovat komunisté, jako například Vojtěch Hampl, kteří s českou levicí styky také udržují. Viz Kárník, Z.: První pokusy o založení komunistické strany v Čechách, 47n.

44 Kárník, Z.: Za československou republiku rad, s. 168n.

a oba vyzvali nejen k podpoře Sovětského Ruska během války s Polskem, ale i k přistoupení k Třetí internacionále.⁴⁵ O měsíc později pak ve stranickém tisku vyšly teze české a německé levice k národnostní otázce, které s ohledem na změny v mezinárodně politické situaci i postoj Kominterny uvádí, že „dalším cílem není sebeurčení národů, ke kterým také náleží právě buržoazie, ale sebeurčení proletariátu.“⁴⁶

K založení Internacionální, komunistické strany

V druhé polovině roku 1920, po sjezdu levice v květnu toho roku, již nicméně bylo patrné, že začaly převládat motivy implikující vstup do mezinárodního komunistického hnutí i větší spolupráci s podobně smýšlejícími zástupci českého dělnictva. Tomu nezabránila ani skutečnost, že na sjezdu celé sociální demokracie v říjnu 1920 Kreibich vystupuje s poměrně radikálním projevem, levice se však nakonec klíčové hlasování prohrála a většinu nezískala.⁴⁷ Podobně jako u české levice byla jednak radikalita patrnější u zástupce mládeže,⁴⁸ zároveň se i v severních Čechách ukázaly jako zásadní prosincové události. V Liberci sice nedochází k tak divokému průběhu jako na Kladensku, Hodonínsku nebo Třebíčsku, místní organizace se však přidala proti vůli vedení strany ke stávce. Již otevřenou kritikou stranického vedení lze dobře ilustrovat například na demonstraci z 11. prosince na libereckém náměstí, která se prý dočkala „alespoň stejné účasti“ jako demonstrace ze 4. března 1919 na stejném místě. Nejprve promluvil Alois Neurath, který ostře kritizoval českou socialistickou pravici v čele s Tusarem. Jeho spolustraník Roninger následně shrnul německy situaci Praze, což následně do češtiny přeložil Kreibich. Ten pak, opět německy, vzpomenu na skutečnost, že to byli kladenští, kteří v březnu 1919 střelbu českých vojáků kritizovali, kdy „poprvé tekla dělnická krev v této republice.“ Podle něj stálo tehdy hnutí na „dějinném okamžiku“. Velkého rozhořčení posluchačů se prý dočkala jeho slova o tom, že podle vedení německé sociální demokracie německým dělníkům nic není do toho, když „v Praze teče krev“ a „probíhají boje mezi majetnými a nemajetnými“. Kreibich jim oponoval: „Jako sociální demokraté musíme stát na straně našich českých soudruhů a s nimi

45 Die deutsche und tschechische Arbeiterschaft Reichenbergs für Sowjetrussland. Vorwärts, 20. srpna 1920.

46 Die Dritte Internationale und die nationale Frage. Vorwärts, 9. září 1920.

47 Podle Kárníka skutečnost, že levice po sjezdu neodešla ze sociální demokracie, zhoršilo vztahy s komunistickými skupinami mimo stranu, viz Kárník, Z.: Za československou republiku rad, s. 215n.

48 Svaz komunistické mládeže je založen již v únoru roku 1921. Jedním z jeho zakládajících členů je vedle Kneschkeho i budoucí vlivný funkcionář původně z Nového Města pod Smrkem Bruno Köhler, viz Vojtěchovský, Ondřej – Adamec, Jan: Köhler, Bruno. In: Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ v letech 1921–1989. Praha 2019, s. 600.

společně bojovat.“ Situace si prý podle něj žádala vznik „internacionální, komunistické strany v republice.“⁴⁹

V lednu je následně liberecká organizace vyloučena ze sociální demokracie a konečně již v březnu 1921, o dva měsíce dříve než v Praze, právě v Liberci celá německá sociálně demokratická levice zakládá Německé oddělení Komunistické strany Československa. Jak už název napovídá, německá levice plně podporovala, dle podmínek Kominterny, vytvoření společné československé komunistické strany a nacionalismus silně kritizovala, v jeho kritice postupovala ve schválené rezoluci ještě dále než výše citovaný půl roku starý text. Stálo v ní, že národy nejsou ničím přirozeným, „stejně jako vše v lidské společnosti, jsou (...) produktem historického vývoje.“ Není žádné přirozené právo na existenci národa, stejně jako toto přirozené právo nemá ani jedinec. Národ podle textu vzniká z „osudového společenství (Schicksaalgemeinschaft) skupiny lidí, kteří obývají určité území“. Končí zvoláním „naší vlastní je celý svět, naším národem celé lidstvo.“⁵⁰

Tato politika se ve stranickém tisku odrážela i v dalších letech a v roce 1923 se příznivci strany v reakci na pokus o převrat v Hamburku mohli dočíst, že „německá krize krizí celého velkého národa“ a kdyby ten ztratil stát, „přestane existovat jako národ.“ Jak bylo ale zdůrazněno dále, tento národní stát nemusel obsahovat všechna území, kde žila většina Němců, jeho součástí nemuselo být Rakousko ani československé pohraničí, „aby naplnil svoji čistě národní misi: být kulturním centrem, zárukou existence národa.“⁵¹ Jakkoli se následně změnila politika Kominterny a KSČ nově začala zastávat politiku sebeurčení do odtržení, národ dlouho zůstával sice občas přítomnou, ne však hlavní kategorií severočeského komunistického tisku. Změnu v tomto ohledu přinesly až třicátá léta, kdy se, opět, pohraničí stávalo z pohledu německých komunistů až kolonií obsazenou českými úřady.⁵²

Závěr

Postoje Karla Kreibicha a dalších členů takzvané liberecké levice mezi lety 1918 až 1921 můžeme interpretovat jako čirý oportunistismus, kdy, dle toho co je zrovna výhodnější, nejdřív chtěli se zbrani v ruce bránit Ještěd před českým *imperialismem*, aby jen o pár let později volali po založení česko-německé komunistické strany. Pokud se však na stranický tisk podíváme blíže, zjistíme, že tento vývoj, byl o poznání komplikovanější a jistě ne bezrozporný.

49 Generalstreik in Reichenberg. Vorwärts, 13. prosince 1920.

50 Die Nationalitätenfrage, Vorwärts, 16. března 1921.

51 Staat, Nation und Revolution, Vorwärts, 7. listopad 1923.

52 Vrba, Jakub: Komunistická strana na Liberecku mezi lety 1921–1935. *Paginae historiae* 28/2, 2020, s. 171 a 177.

Zaprvé, genezi těchto názorů lze sledovat ještě před první světovou válkou. Na jedné straně, jak také dokládá zmíněný Jakub Beneš, se rakouské socialistické hnutí vždy považovalo za součást (velko)německé kultury a jako takové bylo rozpolčené mezi němečtím a rakušanstvím. Nemůže být tak překvapující, že se i liberecká levice rozhodla následovat levici vídeňskou a svoji činnost vnímala především v kontextu celého německého prostoru. Strana mohla navázat také na předválečnou kritiku českého nacionalismu i *zrady* české sociální demokracie. Na druhou stranu i internacionalismus měl právě na Liberecku silnou tradici dlouhou desetiletí, ať se již podíváme na texty Strassera nebo zájem Kreibicha o Jana Husa během války, k čemuž se pak v roce 1920 vrátil. Jakkoli se nám tak názory i činy liberecké levice po válce můžou zdát nekoherentní, naivní i případně arogantní, je možné za nimi hledat i vnitřní logiku a reakci na válečnou i poválečnou krizi, která zasáhla celou společnost. Větší zdůrazňování internacionálních aspektů než těch nacionálních ke konci tohoto období pak nepřišlo náhle, vývoj byl postupný, a přitom vždy byly přítomné obě složky. Symbolickou úlohu *práva na sebeurčení německého národa*, za pomoci které byla umožněna spolupráce s pravicí, však postupně překryli noví martyrové Liebknecht s Luxemburgovou, Sovětské Rusko nebo i husitský Tábor. Lze předpokládat, že internacionalismus byl jedním z motivů, na kterém byla založena kritika stranického vedení a jako takový nebyl pouhým importem Komunistické internacionály, jistě však přispěl k úspěšnému založení komunistické strany.

Zadruhé, pokud se podíváme na vývoj po roce 1921, ukáže se nám podobně komplikovaný pohled. Michal Pullmann v již výše citovaném textu tvrdí, že „v delší perspektivě nepodařilo podřídit dělnictvo hegemonii nacionálních symbolů“. „Skupinové zájmy a socialistická identita dělnictva“ byly podle něj „natolik stabilní, že tlaku nacionalizace odolaly.“⁵³ Tato teze se zdá být validní, pokud se podíváme následné roky, kdy i liberečtí dělníci volili stranu, která od nacionálně rétoriky do značné míry ustoupila. Na druhou stranu však nacionálně vyhrocený jazyk let 1918 a 1919 vytvořil jakýsi rezervoár, ke kterému liberečtí komunisté sáhli na začátku třicátých let, a můžeme jen spekulovat, jestli nemohl být souvislosti s hospodářskou krizí i jedním z příčin následného odchodu mnoha voličů k Sudetoněmecké straně. Zároveň je třeba vzít i v potaz, že voliči KSČ sice tvořili podstatnou, ne však jedinou ani největší složku českoněmeckého dělnictva.

Tím se dostáváme i ke třetímu bodu. Tato práce se zaměřila na tiskoviny sociálnědemokratické levice, a jak bylo uvedeno v úvodu, rekonstruovala pouze některé fragmenty dobového diskurzu, ať už by jeho hranice byly definovány třídně, etnicky, zemsky nebo stranicky. Přesto je vhodné uvést několik hypo-

53 Pullmann, M.: Sociální demokracie a hospodářský nacionalismus, s. 139.

téz a postřehů, které by vymezení badatelské otázky překračovaly. Je zřejmé, že nelze činit zkratku mezi citovanými texty a názory voličů. Obě strany, sociální demokracii i následně komunistickou stranu, však volilo v severních Čechách mnoho voličů a mnoho příznivců strany zřejmě četlo i tyto texty. Můžeme tak předpokládat, že do určité míry spoluformovaly i odrážely světonázor významné části dělnictva českých zemí, a tím spoluutvářely hranice jejich jednání. Ukazují nám tak, jak zásadní pro tehdejší veřejnost byly nacionální symboly, ale také jak rychle se mohl jejich význam, alespoň u její části, snížit. Zatímco na sklonku války a v prvních poválečných měsících pomáhaly integrovat prakticky celou českoněmeckou (a podobně tak českou) politickou krajinu, o pár let později již byla situace jiná. Zároveň jsme také viděli, jak ani první roky Československé republiky nelze psát bez těch, kteří její podobu radikálně, a často nakonec z nedomokratických pozic, odmítali, a jak je důležité se snažit vysvětlit cestu, která je tímto směrem zavedla. I oni byli koneckonců součástí tehdejší společnosti. Právě příběh sociálnědemokratické levice nám dobře ilustruje, jak bouřlivé, a v mnoha ohledech krizové, období první tři poválečná léta představovala, období plné sociálního i etnického napětí, stávek, násilí i proměn rétoriky.

The Czech-German Social Democratic Left during 1918–1921

Defined by the end of the Great War and the beginning of 1921 when the core of the Czech-German social democratic left founded the German Division of the Communist Party of Czechoslovakia (KSCĚ), the text analyses the attitudes and arguments of this party wing with support of the period press and brochures published by the party. It places an emphasis on the issue of nationality. The introduction briefly presents the context that resulted in the establishment of the Liberec Left prior to the Great War. Subsequently, it demonstrates how it joined the right-wing parties in the struggle for the national determination at the end of the war or shortly thereafter. They called for the same as their Czech comrades, but they were also enticed by the possibility of the Great German revolution. Moreover, the nationalist anti-Czech motifs prevailed the international ones. This began to change as late as 1919 when the vision of the German revolution was receding and the Liberec section re-established closer contacts with Czech radicals. After all, they are the ones who called for the foundation of the Czech-German Communist Party of Czechoslovakia.

First, this study reasons that this quick transformation of ideas cannot be interpreted as mere opportunism of the main players, but rather it continues the pre-war disputes within the social democratic movement. In the eyes of then players it could also be dispute-free. Second, taken into account the future development inside the KSCĚ, it cannot be declared that the class definitively won over the nation. The national rhetoric was strong even within this international party. Third, the study assumes that the analysed texts to a certain extent show the spirits of a substantial part of North Bohemian workers, revealing how essential the national symbols were for the public of the time as well as how quickly their importance could degrade.